

Gregor Bulc

**Pierre Bourdieu: Na televiziji. Ljubljana: Krtina, zbirka Krt, 2001
92 strani (ISBN 961-6174-30-4), 2.400 SIT**
prevod Agata Šega, spremna beseda Jože Vogrinc

Prva Bourdieujeva knjiga, ki je bila prevedena v slovenščino (leta 2002 je izšlo še obsežno delo Praktični čut), je zbir dveh avtorjevih »poljudnih« govornih nastopov na televiziji in teoretskega uvoda v tematsko številko francoske sociološke revije, ki je kohezivnejši, v kompleksnejšem jeziku zapisani povzetek omenjenih predavanj. Obravnavana knjižica se osredotoča na televizijo kot medij, katerega mehanizmi ogrožajo različne sfere kulturne produkcije: umetnost, znanost, filozofijo, pravo itd.

V prvem predavanju Bourdieu med drugim obravnava produkcijsko kulturo novinarjev kot tistih kulturnih producentov, ki v največji meri (po njegovem nezavedno) podlegajo ekonomskim pritiskom, ki jim jih vsiljuje narava njihovega dela in ki posledično te pritiske prenašajo na nekoč (domnevno) avtonomna področja kulturne produkcije. Novinar je zanj zato predmet in vir manipulacije. Ključni razlog za omenjeno stanje pred kratkim preminuli francoski sociolog vidi v neobrzdani tekmi različnih medijskih hiš in novinarjev za gledanost oziroma v boju za *scoop*, za ekskluzivnost, ki je v celoti podrejena merjenju odzivnosti. Merjenja odzivnosti vodijo v »mentaliteto odzivnosti« (str. 24), ki novinarje in urednike sili v konkurenčno tekmo s sotrudniki, zato vseskozi sledijo objavam ostalih medijev in poskušajo »pokriti« vse, kar »pokriva« konkurenca. Pri tem raznolikost obravnavanih tem nikakor ne igra tako ključne vloge kot hitrost poročanja o določeni temi, ki naj bi bila splošno sprejeta kot zanimiva. Znan rek, da edino novinarji spremljajo vse medije, v obravnavanem delu pridobi strašljiv epilog: ker novinarji informacije večinoma zbirajo iz drugih medijev, postane novinarsko poročanje izbira brez subjekta, ki v širši perspektivi vodi v nivelizacijo in homogenost novinarskih izdelkov. Konkurenca, ki na drugih področjih pripelje do izvornosti, tukaj učinkuje kot uravnilovka; prizadevanje za ekskluzivnost pa pripelje do uniformizacije in banalizacije vsebin. Televizija je v teh razmerah medij, ki največjem obsegu določa agendo.

Po Bourdiejevem mnenju so bili sociologi, ki so ob nastanku televizije kot sredstva za množično komuniciranje govorili o »masifikaciji« in homogenizaciji občinstva, daleč od resnice. Podcenjevali so odpornost recipientov, obenem pa podcenjevali sposobnost televizije da preobrazi – ne potrošnike, temveč – ravno tiste, ki producirajo njen program ter, še širše, novinarje v drugih medijih in vse kulturne producente, vključno z umetniki in znanstveniki. Do tega je lahko prišlo zato, ker je televizija protislovje, ki vlada na vseh področjih kulturne produkcije prignala do skrajnosti. Protislovje, ki ga ima Bourdieu v mislih, je protislovje med družbeno-ekonomskimi pogoji, ki botrujejo nastanku komercialno »neodvisnih«, »čistih« del, in pogoji, ki botrujejo prenosu teh izdelkov v domeno širše javnosti. Televizijci so se »neodvisnosti« vsled omenjenih pritiskov povečini hitro odrekli, pod vplivom njihove prakse pa se po avtorjevem mnenju spreminjajo tudi druga področja kulturne produkcije, ki so glede razširjanja lastnih spoznanj in izdelkov odvisne od množičnih medijev.

V drugem predavanju problematiko vpliva televizije na druga področja Bourdieu opredeli strukturno. V razmišljanje uvede enega izmed svojih ključnih konceptov – koncept polja. Tako lahko novinarsko polje obravnava kot avtonomen mikrokozmos z lastnimi zakoni, ki ga definira njegov položaj v množstvu ostalih polj in »privlačna oziroma odbojna sila, s katero nanj delujejo drugi mikrokozmosi« (str. 35). Ker Bourdieu ne verjame, da lahko dogajanje v novinarskem polju pojasnimo neposredno na podlagi zunanjih dejavnikov, zavrne ekonomski determinizem, češ da je ključni dejavnik vpliva na novinarstvo lastniška struktura. Po njegovem je novinarsko polje (kot vsa polja) družbeno strukturiran prostor oziroma polje sil, v katerem vladajo stalni

odnosi neenakosti in ki je stalno prizorišče bojov za spremembo ali ohranitev razmerja v tem polju sil. Konkurenčni boj med novinarskimi hišami se tako kaže kot boj med novinarji bodisi znotraj teh medijev ali med njimi. »Čeprav udeleženci te konkurence ne doživljajo in ne razumejo kot preprosto ekonomskega boja za finančni dobiček, je vendarle podvržena prisilam, ki izhajajo iz položaja medija v okviru ekonomskih in simbolnih razmerij sil.« (str. 36) Prav v tej luči Bourdieu pozove k nujni izdelavi družbene zgodovine razvoja odnosov med različnimi mediji, saj je po njegovem mnenju strukturne spremembe novinarskega polja mogoče pripisati razvoju in vplivu televizijskega medija, ki zaradi svoje difuzne moči postavlja »strahoten problem za področje pisnega novinarstva in kulture nasploh« (str. 39).

Bržkone pa so najzanimivejši in najplodnejši deli knjižice *Na televiziji tisti*, v katerih analizira razmerja med novinarskim poljem in drugimi polji kulturne produkcije. Avtor meni, da se morajo novinarji za svojo družbeno veljavo zahvaliti dejstvu, da posedujejo monopol nad sredstvi produkcije in difuzije informacij. Zato novinarji, četudi v primerjavi z drugimi akterji v poljih kulturne produkcije zasedajo nižji položaj, vendarle lahko izvajajo posebno obliko dominacije. V praksi se ta dominacija kaže v dejstvu, da se mora vsak diskurz (znanstveni, umetniški itd.) in vsako dejanje (demonstracija, stavka itd.), ki želi postati predmet javne obravnave, podvreči »preizkusu novinarske selekcije, tej prekrasni cenzuri, ki jo novinarji izvajajo, ne da bi se sploh zavedali« (str. 42). Novinarji namreč uporabijo le tiste dogodke, ki se skladajo z njihovimi kategorijami, ki se prilegajo kalupu. Te kategorije pa so za razliko od ostalih polj kulturne produkcije še zlasti odvisne od nareka merjenja odzivnosti. Tako se alternativa med »čistim« in »komercialnim« v novinarskem polju uveljavlja na izjemno brutalen način, kar pomeni, da je novinarsko polje preko merjenja odzivnosti pod velikansko prisilo ekonomskega polja, samo novinarsko polje pa kot struktura izvaja prisilo na druga polja, ki so pri obveščanju javnosti o svojem delovanju odvisna tega polja.

Na tak način novinarsko polje vnaša heteronomijo v polja kulturne produkcije, kot je denimo znanost. Kako? Po eni strani se je televizija s tem, ko daje besedo mislecem, ki »mislijo s pospešeno hitrostjo, sama obsodila na to, da na njej nastopajo samo *fast-thinkers*« (str. 25), katerih diskurz še zdaleč ni enak znanstveni izmenjavi argumentacij, po drugi strani pa mnogi intelektualci – Bourdieu slednje krivi še bolj – v želji po pojavljanju na najbolj vplivnem mediju pristajajo, da so zgolj »figura v diskurzu (televizijskega in drugega) poročanja«, kot v spremni besedi zapiše Jože Vogrinc (str. 81). Kolaboracijo z novinarji, kakor to Bourdieu imenuje, naj bi podpirali tisti posamezni eksperti, ki so »najprej pripravljene podleči skušnjavam 'eksternih' profitov, ker imajo manj specifičnega kapitala (znanstvenega, literarnega itd.) in so manj prepričani v specifične profite, ki jim jih zagotavlja lastno polje« (str. 68). Čeprav je moč – tudi pri nas – opaziti, da ni nujno, da se v medijih kot *fast-thinkers* pojavljajo zgolj eksperti, ki v svojem polju ne uživajo ustreznega priznanja, in četudi še zdaleč ne bi mogli reči, da dejanske avtoritete s posameznih področij ne podležejo skušnjavi medijske »vidnosti«, vseeno omenimo to, kar Bourdieu imenuje *zakon Ždanova*: »bolj ko je kulturni producent avtonomen, bogat s specifičnim kapitalom in ekskluzivno usmerjen v omejen trg, kjer ima za odjemalce le svoje lastne konkurente, toliko bolj je pripravljen kljubovati. In nasprotno, bolj ko so njegove stvaritve namenjene širokemu trgu ... bolj je nagnjen h kolaboriranju z zunanjimi silami ... z novinarji in televizijo ...« (str. 55)

Ali naj potemtakem intelektualci sploh nastopa na televiziji? Brezpogojnega odklonilnega odnosa do nastopanja na televiziji Bourdieu ne zagovarja. Pravi, da je znanstvenik dolžan javnosti predstaviti svoje izsledke. A kako? Rešitev, ki jo ponuja avtor, je vzajemno dogovarjanje o pogojih nastopanja ter o primernem načinu obravnave določene teme med novinarjem in znanstvenikom, kar pa v isti sapi zavrne kot utopijo. Paradoksalno je, da s tem kot utopični zavrne tudi lastni predavanja pred televizijskim avditorijem, dasiravno ju razume kot »intervencijo« (str. 8), v kateri naj bi sam razpolagal s produkcijskimi sredstvi medija. Da s produkcijskimi sredstvi televizije intelektualci pod nobenimi pogoji ne more razpolagati vsled specifičnega delovanja televizijskega

medija, nazorno pokaže Vogrinc, obenem pa sam predlaga strategijo delovanja intelektualcev na televiziji: »Da bi delovalo kot subverzija, bi se Šnastopanje intelektualcev na televizijiČ moralo prilagoditi realnim produkcijskim pogojem in jih v njihovem drobu poskusiti napraviti opazne, moteče, potrebne radikalne spremembe. Predvsem to pomeni, da se mora intelektualno sporočanje na televiziji *ponavljati*, da mora *intervenirati* v diskurzih, kamor je vrženo, in da mora *napotovati* drugim – namreč v lastno polje ...« (str. 83-4) Koliko je tudi slednje težavno in obsojeno na nepravilni boj intelektualca z naddoločujočim novinarskim poljem, pričajo nedavne televizijske »debate« o vstopu Slovenije v NATO ter televizijsko obravnavanje izjav intelektualcev, ki so poskušali globlje osmisлити nekajkratne demonstracije za pravičnejšo globalizacijo. Pri tem pa – seveda s pomočjo Bourdieuja – ne smemo pozabiti, da tudi številni demonstranti vse bolj uprizarjajo demonstracije »v vedno večji meri narejene za televizijo, se pravi take, da zanimajo televizijce in upoštevajo njihove zaznavne kategorije« (str. 20).

Ksenija Šabec

Tariq Ali: Spopad fundamentalizmov: Križarstvo, džihad in modernost. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, zbirka Alternative, 2002 348 strani (ISBN 961-6294-43-1), 4.500 SIT

prevod Jure Potokar, spremna beseda Isaac Deutscher

V poplavi knjig, ki so sledile 11. septembru 2001 in v katerih je bila osrednja pozornost namenjena bolj ali manj spekulativnim preučevanjem vzrokov porušenih dvojčkov v New Yorku in približno 3000 žrtev, delo leta 1943 v Lahoreju (Pakistan) rojenega družboslovca, pisatelja ter scenarista in urednika v *New Left Review*, Tariqa Alija, ki je bilo v slovenski jezik prevedeno istega leta, kot je izšel izvirnik pri založbi Verso, predstavlja historično in politološko poglobljen ter dosleden vpogled v okoliščine, ki so privedle do usodnega datuma napada na Združene države Amerike. Obenem pa ne gre zgolj za še eno strokovno literaturo, ki bi neprizadeto in z racionalno pozitivistično hladnostjo analizirala dogajanja na Bližnjem vzhodu in v južni Aziji zlasti v zadnjih dveh stoletjih, saj Alijev pristop k pisanju izhaja iz lastne biografije, ko je kot rojen musliman pri petih letih postal agnostik, pri dvanajstih ateist in se že pri srednjih dvajsetih angažiral v študentskih nemirih leta 1968 v Londonu, kamor se je preselil v sredini šestdesetih let. Osebna vpletenost in lastne izkušnje – Ali je med drugim deloval tudi v okviru Russell-Sartrovega sodišča za vojne zločine v Vietnamu – tako predstavljajo pomembno avtorizacijo pisateljevih argumentiranih stališč, čeravno slednja ne skrivajo intelektualne levičarske provenience, ki pa jo avtor na posameznih mestih pogosto izpostavi radikalni kritiki.

Iz politološko-sociološke perspektive se Alijev naslov knjige *Spopad fundamentalizmov* navidezno spogleduje z zgodovinsko predhodnim člankom Samuela Huntingtona, nekdanjega strokovnjaka za boj z gverilo v Vietnamu v nekdanji Johnsonovi administraciji in kasnejšega direktorja Inštituta za strateške študije na harvardski univerzi, ki je poleti leta 1993 v reviji *Foreign Affairs* objavil besedilo *Spopad civilizacij*. Dejansko pa se Ali poslužuje dialektičnega analiziranja vzrokov sodobnega religioznega fundamentalizma kot produkta modernosti na eni in imperialnega fundamentalizma, ki teži po discipliniranju sveta, na drugi strani ter zagovarja nujno nasprotovanje tako prvemu kot drugemu. Huntingtonovo tezo o civilizacijskem razkoraku zlasti med zahodno in islamsko civilizacijo (ostalim petim Huntington ne namenja posebne pozornosti, o afriški pa ni povsem prepričan, ali izpolnjuje pogoje civiliziranosti ali ne) poskuša Ali presegati z dvema argumentoma. Prvič, islamski svet sam v sebi ni monoliten, saj samo nekritično oko ne opazi družbeno-kulturnih razlik med senegalskimi, kitajskimi, indonezijskimi, arabskimi in južnoazijskimi muslimani, ki so precej večje kot podobnosti, ki jih delijo z